

NEOKLASİK REALİZM: İLERLETİCİ Mİ? YOZLAŞTIRICI MI? LAKATOSYAN BİR DEĞERLENDİRME

Samet YILMAZ

Araş.Gör., Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, sametyilmaz@uludag.edu.tr

ÖZ: 1980 sonrası dönemde realist uluslararası ilişkiler teorisi içerisinde realizmin yapısalcı yorumu hakim konumda olmuş ve teoriye yönelik tartışmalar yapısalcı realizm etrafında gerçekleşmiştir. Bu dönemde realizm hem kendi içerisinde yeni sorunsallarla hem de diğer teorilerden gelen eleştirilerle karşı karşıya kalmıştır. Bu çerçevede realist uluslararası ilişkiler teorisi içerisinde bu sorunsallar ele alınmış ve hakim yapısalcı realizm dışında çeşitli vaka çalışmaları yapılmıştır. Bu vaka çalışmaları, devletlerin belli dış politika eylemlerini ve ulusal politikanın bu eylemler üzerindeki etkisini açıklamaya yönelik tekil çalışmalar olarak yapılmıştır. Neticede bu vaka çalışmalarını kendi bünyesinde toplayan neoklasik realizm yeni bir model olarak uluslararası ilişkiler teorileri içerisinde konumlanmıştır. Bu çalışmada realizm içerisinde ortaya çıkan ya da kendisini realizm içerisinde konumlandıran neoklasik realizmin realist uluslararası ilişkiler teorisi içerisindeki konumu ve öne sürdüğü varsayımların getirdiği yenilikler analiz edilecektir. Bu yapılırken Imre Lakatos'un "Bilimsel Araştırma Programı" yaklaşımından yararlanılacaktır. Lakatos'un yaklaşımı çerçevesinde teorinin realizm içerisinde ilerletici mi yoksa yozlaştırıcı mı olduğu sorusuna cevap aranacaktır.

Anahtar Kelimeler: Neoklasik Realizm, Bilimsel İlerleme, Imre Lakatos, Bilimsel Araştırma Programı.

NEOCLASSICAL REALISM: PROGRESSIVE OR DEGENERATIVE? A LAKATOSIAN EVALUATION

ABSTRACT: The dominant version in realist international theory in post-1980 period was structural realism, and discussions about theory revolved around it. In this term, realism was encountered new problematics from inside realism and critics from other theoretical approaches. In this framework, new problematics were addressed in realist international theory, and new case studies were made out of the dominant structural realism. These case studies were aimed to clarify foreign policy actions of states, and to show effect of domestic politics on these foreign policy actions. Eventually, neoclassical realism including these case studies has been positioned in international relations theories. In this paper, neoclassical realism emerged from realism, or positioned itself within realism will be analysed in terms of its propositions in realist international realist theory. To do this, it will be benefited from Scientific Research Program of Imre Lakatos. The problematic whether neoclassical realism is scientifically progressive or degenerative within realism will be handled in the perspective of Lakatos.

Key Words: Neoclassical Realism, Scientific Progress, Imre Lakatos, Scientific Research Program.

1. Giriş

Uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde en güçlü ve hakkında en fazla tartışma yapılan teorilerin başında realizm gelmektedir. II. Dünya Savaşı sonrasında bilimsel bir temele oturtulan realist uluslararası ilişkiler teorisi, daha sonraki dönemde birçok uluslararası ilişkiler teorisini etkilemiştir. Öyle ki realizm dışındaki uluslararası ilişkiler teorileri öyle ya da böyle bir şekilde realizmden etkilenmiş ve uluslararası ilişkiler disiplini içerisindeki büyük tartışmalar realizm ve onun eleştirileri etrafında gerçekleşmiştir.

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde daha bilimsel ve tutarlı bir yapı almaya başlayan realizm temelinde çok sayıda vaka çalışması yapılmış ve bu vaka çalışmaları sonrasında teoriye yeni unsurlar eklenmiştir. 1980'lere kadar daha çok devlet aktörünü merkezine alarak, devletlerin uluslararası politikadaki eylemlerinin kendisini açıklamaya çalışan realist uluslararası ilişkiler teorisi, 1980 sonrası dönemde ise yapısalcı açıdan ele alınmıştır. 1980 sonrası dönemde realizm, onun yapısalcı yorumu ve eleştirileri çerçevesinde uluslararası ilişkiler teorileri içerisinde hakim konumda olmuştur. Öyle ki yapısalcı realizm bünyesinde çok sayıda yeni araştırma yapılmış ve teorinin açıklamakta yetersiz kaldığı hususlar hakkında yeni hipotezler üretilmiştir. Bu durum realist uluslararası ilişkiler teorisinin yeniden yorumlanmasını

beraberinde getirmiştir. Bu çerçevede uluslararası sistemdeki kaynak ya da kapasite dağılımı ile devletlerin ulusal politikalarını analizlere dahil eden ve devletlerin dış politikalarını açıklama iddiasında olan neoklasik realizm, realist uluslararası ilişkiler teorileri içerisinde yeni bir versiyon olarak ortaya çıkmıştır. Neoklasik realizm, yapısalcı realizmden farklı olarak, uluslararası ilişkilerde kendisini tekrarlayan olguları değil, devletlerin dış politikalarının kendisini açıklama iddiasındadır (Suctch ve Ellias, 2007, pp. 8-13).

Peki, realist uluslararası ilişkiler teorisi içerisinde yeni bir versiyon olarak ortaya çıkan neoklasik realizm uluslararası ilişkilerdeki olguları açıklamada ne kadar başarılıdır? Teori yeni sorular soruyor ve bu sorulara ampirik olarak yanıtlar üretebiliyor mu? Teori yeni vakalara uygulanabilir nitelikte mi? Teori sorulara ampirik yanıtlar üretirken realizmin temel varsayımlarına bağlı kalıyor mu? Bu çalışmada belirtilen sorulara yanıtlar aranacaktır. Bu sorulara yanıtlar aranırken, Imre Lakatos'un bilimsel bilginin değerlendirilmesine ilişkin olarak ileri sürdüğü "Bilimsel Araştırma Programları" yaklaşımından yararlanılacaktır.

Çalışmada öncelikli olarak bilimsel ilerlemenin ne anlama geldiği ve Lakatos öncesi dönemde bilimsel bilginin değerlendirmesinde hangi kıstasların kabul gördüğü kısaca betimlenecektir. Zira Lakatos'un yaklaşımı, önceki bilimsel bilgi kriterlerine ilişkin yaklaşımlardan etkilenmiştir. İkinci olarak Lakatos'un Bilimsel Araştırma Programı yaklaşımının temel unsurları ve bilimsel ilerlemenin koşulları, yukarıda belirtilen soruları yanıtlamaya yardımcı olacak şekilde ortaya konacaktır. Üçüncü olarak uluslararası ilişkiler disiplini içerisindeki realist yaklaşımın temel unsurlarına ve bünyesinde ortaya çıkan farklı önermelere değinilecektir. Son olarak ortaya çıkan neoklasik realizmin uluslararası ilişkilere yönelik önermeleri ve realist yaklaşım içerisinde ilerletici bir yapıya sahip olup olmadığı, Lakatosyan açıdan analiz edilecektir.

2. Bilim ve İlerleme

Bilim tarihi özü itibariyle bilimin ortaya çıkışını ve ilerleme/gelişme öyküsünü bünyesinde barındırmaktadır (Yıldırım, 2006, s. 13). Bu hususta olguların açıklanabilmesi amacıyla çeşitli önermeler ve/veya teoriler ortaya atılmış ve bunlar şu ve/veya bu bilim felsefesi tarafından dikkate alınması gereken hususlar olarak değerlendirilmiştir. Bilimsel ilerleme noktasında iki görüş hakim konumda olmuştur. Bunlardan birincisi, bilimin yavaş ancak sürekli ilerleyen bir bilgi üretme ve çoğaltma süreci olduğunu ileri sürmektedir. İkinci görüş ise bilimdeki gelişmeyi, teorik seviyede gerçekleşen köklü değişikliklerin bir sonucu olarak değerlendirmektedir (Yıldırım, 2006, s. 16).

Bilimsel bilginin değerlendirilmesinde en yaygın yaklaşım, bilimin gözlemlenebilir olgular üzerine temellendiğini ileri süren yaklaşımdır. Bu yaklaşım "*bilim olgulardan türer*" ifadesini bilimin temel ayırt edici niteliği olarak görmektedir (Chalmers, 1999, s. 1). Bilimsel bilginin olgulardan türediği fikrini formüle etmeye çalışan iki okul bulunmaktadır: Ampiristler ve pozitivistler. Ampiristler sahip olduğumuz tüm bilginin algularımızla elde edilen fikirlerden türediğini ileri sürmektedirler. Pozitivistler de ampiristlerin tecrübeye yönelik fikirlerini paylaşırlar (Chalmers, 1999, p. 3). Bunun yanı sıra pozitivistler, bilimin tekliği üzerinde dururlar ve doğa bilimlerinde uygulanan yöntemlerin toplum bilimlerinde de uygulanabileceğini ileri sürerler (Arı, 2013, s. 61). İnsan zihnine ve bilgisine dair psikolojik bir analiz de dahil olmak üzere tüm bilgilerin duyu deneyimiyle ampirik çağrışımlara indirgenebileceği belirtirler (Cevizci, 2012, s. 205).

Bilimsel bilginin olgulardan türemesine ilişkin iki mesele vardır. Bunlardan ilki olguların doğası ve bilim adamlarının onlara nasıl erişebileceğidir. İkinci mesele yasa ve teorilerin olgulardan nasıl türediğidir (Chalmers, 1999, p. 3). Bu husus mantıksal pozitivism ve mantıksal ampirizmin temel sorunsallarından biridir. Her iki okul da "*Gözlemle teori arasında, gözlemi teori için bir kanıt (evidence) haline getiren unsur nedir?*" (Godfrey-Smith, 2003, p. 39) sorusuna yanıt ararlar. Bu hususta verdikleri yanıt önermelerin gözlem yoluyla doğrulanabilir olması (verifiability) ve tümevarım mantığıyla değerlendirilmesidir. Böylece gözlemlenebilir olgulardan teorilere ulaşılabilir. (Godfrey-Smith, 2003, pp. 27-39). Tümevarım, genellemeleri destekleyen belli nesnelere sonuç çıkarma olarak değerlendirilebilir (Godfrey-Smith, 2003, p. 39). Tümevarımcılar bir önermeyi bilimsel olarak kabul ettiklerinde, onu kanıtlanabilir doğru olarak görürler: "*Bir önerme ya olgularla kanıtlanmalı ya da diğer kanıtlanmış önermelerden türemelidir*" (Lakatos 1978a, p. 103).

Viyana Çevresi bünyesinde ortaya çıkan mantıkçı pozitivistler 19. yüzyılda Comte tarafından ortaya konan pozitivist ele alırlar ve olgular ile bilimsel bilgi arasındaki mantıksal ilişkiye odaklanarak pozitivistliği yeniden formüle etmeye çalışırlar. Söz konusu çağdaş pozitivistliğin mantıkçı olması, matematiksel zorunlu doğruların ampirizmle birleştirilebileceğine ilişkin bir inançtan kaynaklanmaktadır (Cevizci, 2012, s. 208). Gerçek ve felsefi bilgi açık, mantıksal açıdan tutarlı ve ispat edilebilir nitelikte olmalıdır (Arı, 2013, s. 67). Karl Popper de bu akımdan etkilenmekle birlikte, bilimsel bilginin doğrulama yoluyla değil, yanlışlama yoluyla sağlanabileceğini ileri sürer. Popper'e göre özel önermelerden varılan evrensel önermelerin mantıksal açıdan doğruluğunu tanımlamak mümkün değildir. Böyle bir çıkarım her zaman yanlış olabilecektir: *"Kuğuların beyaz olmalarına ilişkin ne kadar çok gözlem yaparsak yapalım, tüm kuğuların beyaz olduğu sonucuna varmamız doğru olmaz"* (Popper, 2012, s. 51).

Popper tümevarım ilkesini eleştirmektedir. O'na göre tümevarım ilkesini savunmak, tümevarımsal çıkarımların doğrulanması için bir üst basamaktaki başka bir tümevarım ilkesinin varlığını gerektirmektedir ki bu durum sonsuz geri gitmelere yol açacağından araştırmacıyı başarısızlığa götürecektir (Popper, 2012, s. 53). Bu bakımdan eleştirel sınama, başka bir deyişle iyi teorilerin seçilmesi şu şekilde olmaktadır: *"Doğruluğu henüz savunulmamış ilk imge, idea, varsayım ve kuramsal dizgeden mantıksal olarak tündengelimle vargılar üretir. Bu vargılar, kendi içlerinde ve diğer önermelerle, aralarında kurulan mantıksal ilişkilere (örneğin eşdeğerlilik, türetilebilirlik, bağdaştırabilirlik, tutarsızlık) göre karşılaştırılır"* (Popper, 2012, s. 56).

Söz konusu sınama dört aşamada yapılmaktadır. İlk olarak teorinin iddialarının içeriklerinin birbiriyle tutarlı olup olmadığı incelenir. İkinci olarak görgül nitelikte olup olmadığını anlayabilmek amacıyla teorinin mantıksal biçimine ilişkin bir inceleme yapılmalıdır. Üçüncü olarak sınanacak teorinin diğer teorilerle karşılaştırılması gerekmektedir. Son olarak ise türetilmiş varguların görgül uygulamalarla sınanması gerekir (Popper, 2012, s. 57).

Bilimsel bilginin nasıl ilerlediğine yönelik olarak diğer bir görüş ise Thomas Kuhn tarafından ortaya atılmıştır. Kuhn'un yaklaşımının en önemli tarafı bilim hakkındaki geleneksel mitleri, özellikle de ampirist mitleri yıkmasıdır. Kuhn, bilimsel davranışın geleneksel rasyonalite ve bilgi teorileriyle ilgilenmek zorunda olduğunu göstermiştir (Godfrey-Smith, 2003, p. 75). Kuhn'un alana yönelik en önemli katkılarından biri bilimsel süreçleri açıklarken "paradigma" kavramına başvurmasıdır. Kuhn'a göre *"yerleşik kullanımıyla paradigma kabul görmüş olan bir model ya da örnektir"* (Kuhn, 2008, s. 97). Diğer yandan paradigma kavramı, bir bilimsel alandaki belli bir başarı ya da örnektir. Bu başarı diğerleri için bir ilham kaynağıdır ve dünyayı anlayabilmek için bir yöntem ortaya koyar (Kuhn, 2008, s. 77).

Kuhn'a göre her bir bilim alanı bilim öncesi aşamayla başlar. Bu evrede bilimsel çalışma yapılabilir ancak bu iyi organize edilmemiştir ve genellikle pek de etkili değildir (Kuhn, 2008, s. 78). Bu dönemden sonra olağan bilim dönemine geçilir ki bu bir başarı sayesinde olmaktadır. Kuhn olağan bilimi, *"geçmişte kazanılmış bir ya da daha fazla bilimsel başarı üzerine sağlam olarak oturtulmuş araştırma"* (Kuhn, 2008, s. 81) olarak tanımlamaktadır. Olağan bilim döneminde bilim adamları bir paradigma çerçevesinde incelemeler yaparlar ve paradigmanın temelleri bilim topluluğu tarafından kabul edilir ki Kuhn bu topluluğu "camia" olarak adlandırır (Arı, 2013, s. 65). Bu, paradigmanın "konsensüs oluşturma" işlevidir (Godfrey-Smith, 2003, p. 114). Bu dönemde bilim adamları bulmaca (puzzle) çözerler ve paradigmanın kesinliğine katkıda bulunurlar (Kuhn, 2008, s. 114).

Olağan bilim dönemlerinde anomalilerin, yani mevcut paradigmayla çözülemeyen sorunların ortaya çıkması durumunda kriz dönemlerine girilmektedir. Kriz döneminde mevcut paradigma bilim adamlarına yol göstermek konusunda yetersizdir ancak yeni bir paradigma yoksa eski yol izlenmeye devam edilir. Kuhn'a göre bir paradigmanın terk edilmesi yalnızca iki durumda olur: 1. Çok sayıda anomalinin ortaya çıkması, 2. Rakip bir paradigmanın ortaya çıkması (Godfrey-Smith, 2003, p. 82).

Kuhn, paradigmalar arası geçişte psikolojik ya da irrasyonel süreçlere vurgu yapmaktadır. O'na göre bir bilim alanında ortaya çıkan anomaliler, paradigmanın hemen terk edilmesiyle sonuçlanmaz ve bilim adamları mevcut paradigmayı geliştirmeye çalışır. Bu noktada yeni bir paradigma ortaya atılır ve bu paradigma sınırlı bir camia tarafından kabul görür (Kuhn, 2008, s. 185). Daha sonra bu süreç tıpkı bir siyasal devrim gibi kutuplaşma getirir ve yeni paradigma camia tarafından ikna edilmeye çalışılır (Kuhn, 2008, s. 185). Paradigma değiştiği zaman dünya değişmez. Ancak bilim adamı artık farklı bir dünyada çalışmaktadır (Kuhn, 2008, s. 219).

3. Lakatos ve Bilimsel Araştırma Programı

Bilimsel bilginin nasıl ilerlediği ya da nasıl ilerlemesi gerektiği sorusuna yanıt arayan diğer bir isim de Imre Lakatos'tur. Lakatos'un alana yönelik en önemli katkısı "Bilimsel Araştırma Programı" (Scientific Research Program) kavramını geliştirmesidir. Bir bilimsel araştırma programı, Kuhn'un paradigmasına benzemektedir ancak önemli bir ayrım bulunmaktadır: "*Belli bir zamanda bir bilimsel alanda rekabet halinde olan birden fazla araştırma programı vardır*" (Godfrey-Smith, 2003, p. 104). Bilimsel değişim süreçleri araştırma programları arasındaki rekabet olarak anlaşılmalıdır. Lakatos'a göre bir bilim dalında birbiriyle paralel ve rekabet halinde olan araştırma programları vardır. Bu husus rasyonalite ve ilerleme için gereklidir (Godfrey-Smith, 2003, p. 104).

Bir bilimsel araştırma programı tarihsel bir entitidir ve zamanla evrilir. Araştırma programı bünyesinde bir dizi teoriler bulunmaktadır. Sonraki teoriler, önceki teori döneminde ortaya çıkan ve çözülemeyen sorunlara tepki niteliğindedir. Lakatos'a göre bir bilimsel araştırma programı, ampirik anomaliler ve diğer problemlere rağmen belli bir süre daha ayakta kalabilir. Bir bilimsel araştırma programı dahilinde çalışan araştırmacılar ona yönelik bağlılıklara sahiptirler. Bir şey ters gittiğinde derhal o araştırma programını terk etmezler. Bunun yerine sorunların halli için teorilerini yenilemeye yönelirler (Godfrey-Smith, 2003, p. 104).

Lakatos, bir araştırma programı içerisindeki ilerletici (progressive) ve yozlaştırıcı (degenerative) problem-kaymaları (problem-shifts) temelinde bilimsel gelişmenin nesnel bir şekilde değerlendirilmesinin kurallarını ortaya koymaya çalışmaktadır. Böyle bir serinin gelişmesini sağlayan en önemli unsur, üyeleri birbirine bağlayan kesin bir devamlılığın olmasıdır. Bu devamlılık özgün bir araştırma programında gerçekleşmektedir. Program metodolojik kurallardan oluşmaktadır: *Bazıları araştırmada kaçınmamız gerekenin ne olduğunu (negatif herustik), diğerleri ise hangi unsurların takip edilmesi (pozitif herustik) gerektiğini belirtmektedir*" (Lakatos, 1978b, p. 47).

Lakatos'a göre tüm bilimsel araştırma programları onların "çetin özü" (hard core) ile karakterize edilebilir. Programın negatif herustiki bizi çetin özdeki unsurlara müdahale etmekten alıkoyar. Bunun yerine çetin özün etrafında bir koruyucu kuşak (protective belt) oluşturan yardımcı hipotezler (auxiliary hypotheses) yaratılmalı ve yeni sorular bu yardımcı hipotezlere yönlendirilmelidir. Sınanmaların asıl yükünü çeken, uyarlaştırılan (adjust) ve yeniden uyarlaştırılan ya da tamamen yenisiyle değiştirilen yardımcı hipotezlerin koruyucu kuşağı, böylece daha da güçlü hale getirilen çetin özü korumaya yardımcı olur. Bir araştırma programı, tüm bunların hepsi ilerletici problem-kaymaları getiriyorsa başarılıdır. Aksi durumda ise, yani yozlaştırıcı problem-kaymaları getiriyorsa başarısızdır (Lakatos, 1978b, p. 48). Başka bir deyişle program içerisindeki problem kaymaları, ortaya çıkan yeni olguları (novel facts) açıklayıp yorumlayabiliyor ve bunu yaparken çetin özü koruyabiliyorsa o program ilerlemektedir. Buna karşılık problem kaymaları yeni durumlara yalnızca geçici nitelikte cevap veriyor ve programın pozitif herustikine aykırılık oluşturuyorsa program yozlaşmaktadır (Elman ve Elman, 2003a, pp. 28-29).

Lakatos'un yaklaşımı hem programlar arası hem de program içi değişimlerin değerlendirilmesi noktasından açıklamalar ortaya koymaktadır. Belli bir program dahilinde gerçekleştirilen değişim ya da problem kayması o araştırma programının koruyucu kuşağını yeniden uyarlaştırır. Programlar arasında gerçekleştirilen değişim ya da problem kayması ise çetin özde değişiklik yapılmasını beraberinde getirir ki bu bir programdan başka bir programa geçiş anlamına gelmektedir (Elman ve Elman, 2003a, p. 28).

Lakatos'a göre, "*en hızlı ve sürekli ilerleyen araştırma programları bile karşı-kanıtlarını yalnızca yavaş yavaş sindirmektedirler: Anomaliler tamamen ortadan kaldırılamaz*" (Lakatos, 1978b, p. 49). Bununla birlikte açıklanamamış anomalilerin gelişi güzel bir düzende ele alındığı düşünülmemelidir. Koruyucu kuşak, önceden tahayyül edilmiş herhangi bir düzen olmaksızın eklektik bir düzende inşa edilir. Düzen, genellikle teorisyenin zihnine göre ve bilinen anomalilerden ayrı olarak belirlenir (Lakatos, 1978b, p. 49).

Programın pozitif herustiki "*araştırmacının anomaliler okyanusunda kaybolmasını önlemeye yöneliktir*" (Lakatos, 1978b, p. 50). Pozitif herustik, daha karmaşık ve gerçeği simüle eden modellerin dizinini listeleyen bir programı harekete geçirmektedir. Bilim

adamının dikkati, onun programının pozitif bölümlerinde var olan ve devam eden açıklamaları üzerine yoğunlaşmıştır (Lakatos, 1978b, p. 50). Başka bir deyişle pozitif herustik, dünya hakkında yeni ve daha kesin çıkarsamalarda bulunmaya yarayan ve ayrıca onları detaylandırıp, yeni alanlarda uygulanmak üzere yeni varsayımlar ortaya koyan fikirler bütünüdür (Elman ve Elman, 2003a, p. 27).

Lakatos bilimsel değişim ilkelerini şu şekilde formüle eder. İlk kural şudur ki değişiklikler yalnızca koruyucu kuşakta yapılabilir; çetin özde değil. İkinci kural ise koruyucu kuşak içerisinde yapılan değişikliklerin ilerletici olmasıdır. İlerlemeci bir araştırma programı daha çok vakalara uygulanabilir bir niteliğe sahip olmalıdır ya da mevcut sorunlara daha kesin yanıtlar getirmelidir. İlerlemeci bir araştırma programı öngörü gücünü arttırmayı başarmalıdır. Buna karşılık bir araştırma programındaki değişiklikler var olan sorunları örtüyorsa ve yeni vakalara uygulanmakta sorunlar yaşıyorsa yozlaşmaktadır. Lakatos, tüm araştırma programlarının anomalilerle ve çözülmemiş sorunlarla karşı karşıya kalabileceğini kabul etmektedir. Yozlaşmakta olan bir araştırma programı geri kalmıştır ya da anomalileri ele almada başarısızdır. İlerlemeci bir araştırma programı çürütmeleri savuşturur ve ayrıca kendisi yeni fenomenlere açıklamalar getirir (Godfrey-Smith, 2003, p. 105).

Lakatos'un Bilimsel Araştırma Programı formülasyonu teorilerin bilimsellik açısından değerlendirilmesinde yararlanılabilecek bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir. Başka bir deyişle bilimsel araştırma programları formülasyonu meta-teorik bir yaklaşım olarak teorilerin sınanmasında yararlanılabilir. Meta-teori kavramı "*teorinin teorisi ya da bir teorinin varsayımlarını ortaya koyan teori*" (Yalvaç, 2014, s. 37) ya da "*farklı teorik bilgilerin değerlendirilmesi ve bunların tanımlanmasında izlenen bir yol*" (Elman ve Elman, 2003b, p. 7) olarak değerlendirilebilir. Bir teori ne zaman başka bir teoriyle yer değiştirmeli? Biz bir teorinin başka bir teoriden üstün olduğunu nasıl anlayabiliriz? Bu sorunların yanıtları meta-teori tarafından aranmaktadır. Meta-teori, şeylere ilişkin bilginin, bu bilgilerden ayrı olarak görünümüdür (Elman ve Elman, 2003b, p. 19).

Colin Elman ve Miriam Fendius Elman'a göre Lakatos'un Bilimsel Araştırma Programı formülasyonu güçlü bir meta-teorik yaklaşımdır. İlk olarak Lakatos, bilimleri tek tek teorilerinden ibaret olarak değerlendirmek yerine, bilimi bir temel çekirdek bünyesinde oluşmuş bir teoriler bütünü olarak görmektedir. İkinci olarak Lakatos'un metodolojisi ampirik problemleri çözmeye çalışan teorik revizyonların açıklanmasında araştırmacıya fırsatlar sunmaktadır. Son olarak Lakatos'un yaklaşımının uluslararası ilişkiler için yararlı olduğu, uluslararası ilişkiler teorisyenleri tarafından kabul edilmektedir (Elman ve Elman, 2003b, pp. 7-11).

4. Realizm ve Uluslararası İlişkiler

Uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde en güçlü teorilerden biri realizmdir. Uluslararası ilişkiler teorileri içerisinde yapılan tartışmaların birçoğu realizm ve onun eleştirileri çerçevesinde gerçekleşmekte ve realizmin varsayımları çeşitli açılardan sorgulanmaktadır. Uluslararası ilişkiler alanındaki kimi uzmanlar, realizmin güce aşırı vurgu yaparak uluslararası ilişkilerin temel doğasını açık bir şekilde ortaya koyduğunu ileri sürerken karşıt görüştekiler, teorinin güç dışındaki birçok olguyu dışarda bırakarak politikanın kendine özgü birçok unsurunu açıklamakta yetersiz kaldığını ileri sürmektedirler.

Realizm felsefi bir görüştür. Realistler, zihnimizin dışında var olan bir dünyayı ve bu dünyanın da gerçekten bilinebileceğini öngörürler (Çüçen, 2012, s. 82). Bu çerçevede realistler bilginin nesnelliğini ileri sürerler ve özne ile nesne arasında ayrıma giderler (Ağcan, 2014, s. 81). Bu bakımdan realizmin pozitivist felsefeyi kendisine referans aldığı ileri sürülebilir. Bu durum ontolojik açıdan iki hususu beraberinde getirmektedir: Zihin-dünya karşıtlığı ve fenomenalizm. Bilen özne ile bilinen nesne karşıtlığı ontolojik bir ayrıma işaret ederken fenomenalizm dünyaya ilişkin bilginin ampirik olarak kavranabilmesine işaret eder. Bu iki ontolojik kabul varsayımların test edilmesi ve nedensellik anlayışını beraberinde getirmektedir (Ağcan, 2014, ss. 96-98). Jonathan Joseph'e göre uluslararası politikanın yapısalcı bir değerlendirmesini ortaya koyan Kenneth Waltz'la birlikte realizm daha pozitivist bir uluslararası ilişkiler teorisi niteliğine bürünmüştür. Zira Waltz, uluslararası sistemi somutlaştırarak doğallaştırmış ve devletlerden oluştuğunu ileri sürdüğü uluslararası sistem içerisindeki yasa-benzeri (law-like) düzenlilikleri saptamaya çalışmıştır (Joseph, 2007, pp. 347-349).

Uluslararası ilişkiler alanında realizm bir fikirler bütünüdür (Wohlforth, 2010, p. 132) ve uluslararası politikadaki aktörlere ilişkin çeşitli varsayımlar ileri süren bir yaklaşımdır (Jervis, 1998, p. 480). Uluslararası ilişkiler alanında realistler bazı ön-

varsayımları referans alarak devletlerin eylemlerini ya da devletlerin temel aktör olduğu uluslararası sistemdeki gelişmeleri açıklamaya çalışırlar. Kendi aralarında farklılaşmakla birlikte, realistleri birleştiren unsurları insan doğasına yönelik kuşku, barışçıl bir uluslararası düzen oluşturulabileceği tezine yönelik olumsuz bir bakış açısı, moral değerlerin güç ve maddi çıkarların ürünü olduğuna yönelik güçlü bir kanı olarak belirtilebiliriz (Donnelly, 2005, pp. 29-55; Donnelly, 2000, pp. 6-43; Elman, 2007, pp. 11-13).

Uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde realistler kendilerini eski bir kültürel mirasın taşıyıcısı olarak değerlendirirler (Elman, 2007, p. 11). Bu bakımdan realizmin felsefi kaynaklarının, Thucydides ve onun Peleponnes Savaşları adlı kitabında ya da Kautilya'nın Arthashastra eserinde bulunabileceğini ileri sürerler (Elman, 2007, p. 11). Jack Donnelly ve Hedley Bull gibi yazarlar Hobbes'u realizmin temel öncüsü olarak değerlendirmektedirler (Arı, 2013, s. 150). Ole Rudolf Holsti ise her dönemde realist siyaset bilimcilerin ve siyasetçilerin olduğunu belirtmekle birlikte, realizmin bilimselleşmesinin Edward Hallet Carr, Nicholas Spykman ve Hans Morgenthau ile birlikte gerçekleştiğini belirtmektedir (Holsti, 2004, p. 53). Colin Elman ise realizmin Hans Morgenthau ile birlikte şekillendiğini ileri sürmektedir (Elman, 2007, p. 12).

R. B. J. Walker realistlerin kendilerini eski bir kültürel mirasın taşıyıcısı olarak göstermelerini eleştirmektedir. O'na göre realizmin beslendiği kaynaklar birinden farklı niteliklere sahiptir. Realizm içerisinde olduğu varsayılan isimler arasında farklılıklar vardır ve realistler sanki bu farklar yokmuş gibi davranarak bunları belli bir süreklilik içerisinde ele almaktadırlar. Örneğin, klasik realistler politikayı, insan doğasını ve doğa durumunu açıklarken Makyavel ve Hobbes'a atıfta bulunurlar ve bu unsurların değişmez karakterine vurgu yaparlar. Ancak Walker'a göre Makyavel, politik realiteyi evrensellik ve aşkınlıktan (transcendence) ayırarak kendi zamanına göre yorumlamıştır. Benzer şekilde realistler, Hobbes'un doğa durumunu uluslararası ilişkilere uyarlamışlardır. Walker ise bu uyarılmanın sorunlu olduğunu ileri sürmektedir. Zira Hobbes'un doğa durumunda tüm insan birbiriyle eşitken, uluslararası politikada hegemon ve eşitsizlik unsurları vardır (Walker, 1992, pp. 104-125). Buna karşılık Barry Buzan, realizmin uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde güçlü bir yaklaşım olmasını realist önermelerin tarihin her döneminde görülebilmesine bağlamaktadır. Buzan'a göre realizm, mutlak olmasa da göreceli bir entelektüel tutarlılığa sahiptir (Buzan, 2008, pp. 59-63).

4.1. Realist Teoriler ve Realizmin Çekirdek Varsayımları

Realist teoriler kendi içerisinde "klasik realizm" ve "yapısalcı realizm" olarak tasnif edilebilir. Realizmin klasik ve yapısalcı şeklinde birbirinden ayrılması, Richard Ashley'in Kenneth Waltz'ın Theory of International Politics adlı çalışması ile önceki realist çalışmaları birbirinden katı bir şekilde ayrılması sonrasında uluslararası ilişkiler alanında yaygın bir hal almıştır (Taliaferro vd., 2009, p. 16).

Klasik realistlere göre güç elde etme isteği insan doğasının kaçınılmaz bir unsurudur ve bu bakımdan devletler sürekli olarak güçlerini (ya da kapasitelerini) arttırmaya çalışırlar. Bu noktada klasik realistler çatışmayı insan doğasına atfederler. Savaşlar, agresif devlet adamlarına ya da çıkar gruplarına kendi çıkarları peşinden koşma imkanı tanıyan ulusal sistemlerin eylemlerinin neticesi olarak görülür. Bu bakımdan 20. yüzyıl realistleri, devlet adamı olmanın prensipleri üzerine felsefi çıkarsamalar yaparlar ve devletlerin dış politikalarına yönelik tümevarımcı çıkarsamalarda bulunurlar (Waltz, 1992, p. 33). Bu çıkarım sonucunda vardıkları sonuç, uluslararası politikanın yoğun bir mücadelenin gerçekleştiği bir alan olduğudur (Elman, 2007, p. 12).

Yapısalcı realistler ise insan ve devlet adamlarının karakteristiklerine yönelik çıkarsamalarda bulunmak yerine, uluslararası politikada kendisini tekrarlayan olgular üzerinde yoğunlaşmaktadırlar (Elman, 2007, s. 13). Savaşların ortaya çıkış sebepleri, devletlerin neden güçlü devletleri dengeleme yoluna gittikleri vb. sorular yapısalcı realistlerin ilgilendikleri temel konulardır. Pozitivist bir temelde, tümdengelim yöntemiyle, anarşinin hakim olduğu düzende uluslararası politikadaki olguları açıklamaya çalışırlar (Taliaferro vd., 2009, p. 19).

Yapısalcı realizmin en önemli temsilcisi Kenneth Waltz'tır. Waltz, Theory of International Politics adlı eserinde uluslararası politikanın sistemsel bir analizini yapmaktadır. Waltz'a göre bir sistem, yapı ve karşılıklı eylemde bulunan birimlerden oluşmaktadır. Yapı, bir sistemi bütün olarak düşünmeyi sağlayan sistem düzeyindeki unsurlardır ve birimlerin niteliklerinden ayrı

bir karakteristiğe sahiptir (Waltz, 1979, p. 79). Waltz'a göre ulusal ve uluslararası sistemler birbirinden farklı yapılardır ve bu bakımdan düzenleyici unsurları da farklıdır. Ulusal sistemler, birbirinden farklı işlevlere sahip birimlerin hiyerarşik olarak bir araya gelmesinden oluşur (Waltz, 1979, p. 81). Uluslararası sistemler ise anarşik bir yapıya sahiptir. Başka bir deyişle uluslararası sistemde herhangi bir düzenleyici üst otorite yoktur. Böyle bir sistemde devletlerin en temel amacı varlıklarını korumaktır. Devletler varlıklarını korumak için kendi güçlerine dayanmak durumundadır. Bu durum ulusal sistemlerden farklı olarak birimler arasında bir aynılığa ortaya çıkarmaktadır. Uluslararası sistemdeki her devlet benzer bir işleve sahiptir (Waltz, 1979, pp. 88-96). Herhangi bir üst otoritenin olmadığı ve savaş riskinin her zaman var olduğu bir uluslararası sistemde devletler, uluslararası sistemdeki güç ya da kapasite dağılımına göre eylemlerde bulunacaktır. Ancak güç dağılımı sistem düzeyinde ele alınmaktadır (Waltz, 1979, pp. 97-99). Anarşinin ve kendine yardım ilkesinin geçerli olduğu bir sistemde, güç dengesi politikası uluslararası politikanın temel unsurlardan biridir. Waltz'a göre güç dengesi uluslararası politikanın temel stratejisidir ve devletlerin iradi eylemlerden ayrı olarak ortaya çıkmaktadır (Waltz, 1979, pp. 111-129).

Her iki realist model birbirinden oldukça farklı uluslararası politika önermelerine sahip olmakla birlikte, realizme içkin bazı çekirdek varsayımları paylaşmaktadır. Lakatosyan açıdan bakıldığında, bunlar realist araştırma programının çetin özü olarak değerlendirilebilir. Buna göre insanlar tek başlarına değil, çeşitli kimliklere sahip ve dış düşmanlara karşı kendilerini koruyabildikleri gruplar halinde hayatlarını devam ettirmektedir (Schweller, 2003, p. 325; Wohlforth, 2010, p. 133). Gilpin'in de belirttiği gibi insan siyasal bir varlıktır ve sosyal gerçekliğin temelinde grup vardır. Ulus ya da modern devlet belli bir tarihsel bağlamda ortaya çıkmıştır ve sonsuza kadar var olacağını gösteren bir veri yoktur. Ancak sosyal realitenin temelinde her zaman şu ya da bu grup ya da örgütlenme var olacaktır (Gilpin, 1986, p. 303). İkinci olarak güç, her türlü politik hedefin gerçekleşmesinde ve güvenliğin sağlanmasında temel öneme sahiptir (Gilpin, 1986, pp. 304-305). Uluslararası politikanın temelinde çatışma vardır ve savaşlar güç mücadelesidir ya da gücün türevleridir (Suctch ve Ellias, 2007, p. 42). Son olarak politika, belirsizlik altındaki grupların kıt kaynaklar üzerindeki mücadelesidir (Schweller, 2003, pp. 325-326). Uluslararası politikanın temel aktörü olan devletler maddi kapasitelerini arttırmaya yönelik politikalar izlerler (Mastanduno vd., 1989, p. 459).

Yukarıda belirtilen unsurlar realizmin çetin özü olmakla birlikte, kavramların içeriğine yönelik olarak farklı kavramsallaştırmalar olabilmektedir. Örneğin Morgenthau, hem sıradan insanların hem de devlet adamlarının özgürlük, güvenlik, refah ve bizatihi gücün kendisine sahip olmak isteyeceğini ileri sürerek (Morgenthau, 1970 s. 30), gücü başlı başına bir amaç haline getirirken Waltz, gücün amaçların gerçekleştirilmesi için bir araç olduğunu ileri sürer (Waltz, 1992, pp. 34-36). Bununla birlikte şu ya da bu amaçla olsun, realistler gücü analizlerinin merkezine yerleştirirler. Benzer bir durum savaşların sebeplerine ilişkin olarak da ileri sürülebilir. Her iki realist model de uluslararası politikayı anarşik bir yapı olarak kabul etmekle birlikte, klasik realistler savaşların nedeni olarak kusurlu insan doğasını gösterirken, yapısalcı realistler uluslararası sistemin anarşik yapısını savaşların esas nedeni olarak kabul ederler (Weber, 2010, pp. 14-17).

4.2. Realizme Yönelik Eleştiriler

Daha önce de belirtildiği gibi realizm uluslararası ilişkiler içerisinde en güçlü teorilerden biridir ve Buzan'ın da belirttiği gibi uluslararası ilişkilerde ortodoks yaklaşımı temsil etmektedir (Buzan, 2008, p. 53). Bu sebepten ötürü uluslararası ilişkiler disiplindeki tartışmaların temelinde realizm bulunmaktadır. Büyük tartışmalar, 1930'lu yıllarda İdealizm-Realizm, 1960'lı yıllarda Gelenekselciler-Davranışsalcılar, 1980'li yıllarda ise Neorealitler-Neoliberalistler ekseninde gerçekleşmiştir. 1980'lerin ortalarından itibaren pozitivism-post pozitivism tartışmaları uluslararası ilişkiler disiplini gündeminde yer almıştır (Arı, 2014, ss. 1-14). Bu dönemde hakim realist teori olan yapısalcı realizm plüralizm, neoliberalizm, eleştirel teori, inşacılık, feminizm gibi yaklaşımların eleştirileriyle karşı karşıya kalmıştır. Uluslararası sistemde devlet dışındaki aktörleri göz ardı etmesi, uluslararası sistemdeki dönüşümü açıklama konusundaki eksiklikleri, devletleri tekli birimler olarak değerlendirip sosyal güçlerin dönüştürücü rolünü analizlere dahil etmemesi ve devletlerin dış politika eylemlerini açıklama konusundaki yetersizlikleri yapısalcı realizme yönelik en temel eleştiriler olarak belirtilebilir.

Realizme yönelik eleştirilerin başında uluslararası ilişkilerin temel aktörünün yalnızca devletler olmadığı gelmektedir. Plüralistler tarafından gündeme getirilen bu husus uluslararası ilişkilerde devletlerin yanı sıra uluslararası ve ulus-aşırı örgütler, uluslararası

baskı grupları, terörist gruplar vb. başka aktörlerin de olduğu yönündedir. Devletler tekli yapılar değildir ve devlet-altı grupların da analizlere dahil edilmesi gerekmektedir. Diğer yandan plüralistler, realistlerin yüksek politika-alçak politika ayırımına karşı çıkmaktadırlar. Buna göre uluslararası politikanın gündemi yalnızca güvenlik değildir. Ekonomik sorunlar, göç, doğal afetler vb. konular da uluslararası politikanın gündemini birincil derecede meşgul edebilir (Arı, 2013, ss. 279-286). Benzer eleştiriler neoliberaler tarafından dile getirilmiştir. Neoliberaler de plüralistlerin uluslararası politikaya ilişkin varsayımlarını ve realizme yönelik eleştirilerini paylaşırlar. Diğer yandan, neoliberaler uluslararası sistemin anarşik yapısını kabul etmekle birlikte, bu yapının devletlerin işbirliği yapmasına engel teşkil etmediğini ileri sürerler (Arı, 2013, ss. 306-314).

Yapısalcı realizme yönelik diğer bir eleştiri uluslararası sistemdeki dönüşümleri açıklamadaki yetersizliğidir. Ruggie'ye göre Waltz tarafından kavramsal çerçevesi çizilen yapısalcı realizmin en temel eksikliklerinden biri değişimi yalnızca kapasite değişimlerine indirgemesidir. Waltz'a göre uluslararası sistem ancak düzenleyici unsur olan anarşinin değişmesiyle dönüşüme uğrayabilir. Ruggie ise sistemi oluşturan birim düzeyindeki değişikliklerin de sistem üzerinde dönüştürücü bir etki yaratabileceğini ileri sürmektedir. Ruggie bu hususta Ortaçağ'dan modern uluslararası sisteme geçişi örnek vermektedir. Buna göre modern uluslararası sistem ile Ortaçağ'ı birbirinden ayıran unsur, heterojen kurumsal yapılar ile bu kurumsal yapının dayandığı egemenliktir. Feodal sistemdeki birimlerde de yöneten-yönetilen ilişkisi vardı. Ancak bu yönetme yetkisi modern anlamda olduğu gibi bütüncül ve mutlak değildi ve modern egemenlik kavramı gibi içsel ve dışsal olanı birbirinden kesin çizgilerle ayırmamaktaydı. Modern devletin belli bir toprak parçası üzerinde mutlak egemenlik iddia etmesi, mülkiyet haklarının kurumsallaşmasını beraberinde getirmiş ve anarşi mantığını değiştiren yapısal bir dönüşüm ortaya çıkarmıştır (Ruggie, 1986, pp. 131-158).

Benzer bir eleştiri Robert Cox tarafından da yapılmıştır. Cox'a göre *"teori her zaman birileri ve bir amaç içindir."* Cox, teorileri problem-çözücü ve eleştirel teoriler olmak üzere ikiye ayırır. Problem-çözücü teoriler güç, çıkar vb. kavramları verili olarak kabul ederken, eleştirel teori bunların oluşum süreçlerine odaklanmaktadır. Diğer yandan problem-çözücü teoriler pozitivist metodolojiyi benimserken, eleştirel teoriler mevcut toplumsal ve siyasal yapıyı analiz ederler. Bu bakımdan Cox, uluslararası politikaya ilişkin analizlerin belli bir tarihsel yapı bağlamında yapılması gerektiğini ileri sürer. Cox'a göre Morgenthau ve Waltz realizmi problem-çözücü bir teori haline getirmiştir. Zira bu isimler analizlerini yaparken tarih-dışı bir yöntem benimsemişlerdir. Cox, devlet eylemlerini materyal güce indirgemesi ve dünya düzeninin yapısının materyal güç tarafından belirlendiğini ileri sürmesinden ötürü Waltz'u eleştirir. O'na göre Waltz, sosyal güçleri ve farklılaşan devlet yapılarını görmezden gelerek, normatif ve kurumsal unsurlara yeteri kadar önem vermemiştir. Cox, Gramsci'nin hegemonya kavramını uluslararası ilişkilere taşır ve hegemonyanın ideoloji, maddi güç ve kurumlar tarafından oluşturulduğunu ileri sürer. Diğer yandan Cox, devletlerin ulusal politikalarında ortaya çıkan değişikliklerin uluslararası politika açısından da sonuçlar doğurduğunu ileri sürer. Cox'a göre güç, ulusal politikada ortaya çıkan ve ulus-aşırı bir nitelik de gösterebilen sosyal güçlerin bir çıktısıdır. Bu bakımdan güç verili bir unsur değil, bir süreçtir (Cox, 1986, pp. 204-255).

Yapısalcı realizmin pozitivist felsefeyi benimsemesine ilişkin en açık eleştiri Richard Ashley tarafından yapılmıştır. Ashley'e göre sosyal olgular, tarihsel bağlardan ayrı olarak genel-geçer bilimsel yöntemlere ulaşma iddiasıyla tahlil edilemez. Waltz'ın yapısalcı realizmini Althusser'in yapısalcı yaklaşımına benzeten Ashley, yapısalcı realizmin de yapısal bütünlüğü anlamaya çalıştığını ve bunu yaparken de pozitivist bir yaklaşım ortaya koyduğunu belirtmektedir. Ashley, yapısalcı analizlerin ampirik düşkünlüğü aşmaya çalıştıklarını ve sosyal gerçekliği sistemsel sosyal araştırmalar yoluyla çözmeye çalıştıklarını ileri sürer ve bu durumu eleştirir. Ashley'e göre yapısalcı realizm devletçidir ancak devletlerde meydana gelen değişiklikleri açıklamada yetersizdir. Bunun yanında pozitivistlerin bilimsel bilgi ile değerleri birbirinden ayırma gayreti kendi başına ideolojik bir tutumdur. Son olarak da yapısalcı realizm değerler ile yüklü sosyal gerçekliğin nasıl değiştiğini açıklayamaz. Sosyal olguların açıklanması için tarihsel analizlerin yapılması gerekir ve bu durum uluslararası sistemin dönüşümünü anlamak için de gereklidir (Ashley, 1986, pp. 255-301).

Ruggie, Cox ve Ashley'in yapısalcı realizme yönelik eleştirileri, realizmin kendisine referans aldığı pozitivist bilgi felsefesine yönelik eleştiriler olarak değerlendirilebilir. Bu yönde bir analiz pozitivism ile post-pozitivism arasındaki bir köprü kurmaya

çalışan Alexander Wendt tarafından yapılmıştır. Wendt'e göre objelerin anlamları özneler-arası etkileşimler sonucunda ortaya çıkar ve bu etkileşim süreçleri kimlikleri belirler. Wendt, çıkar ve kimliklerin sosyal olarak inşa edildiğini ileri sürmektedir. Sosyal konfigürasyonlar ne nesnel ne de öznel; onlar özneler-arası etkileşimlerin bir çıktısı olan sosyal inşalardır. Bu çerçevede Wendt, realizmin anarşi ve güvenlik ikilemi gibi kavramları verili olarak kabul etmesini eleştirir ve realizmin bu kavramları özneler-arası etkileşimden ayırdığını ileri sürer (Wendt, 1992, pp. 395-410). Diğer yandan Wendt, yeterince yapısal olmaması ve uluslararası sistemi maddi yapıların dağılımı olarak tanımlamasından ötürü yapısalcı realizmi eleştirir. Böyle bir yaklaşım maddeci ve bireycidir. Wendt'e göre uluslararası yapılar maddi unsurlardan ziyade sosyal ya da kültürel yapılardır ve yapı ile failin karşılıklı etkileşimleriyle inşa edilmektedir. Wendt, yapısalcı realizmin aktörleri ve yapının düzenleyici unsurlarını verili olarak kabul ettiğini ve bu bakımdan da yapısalcı realizmin uluslararası yapısal dönüşümleri açıklayamadığını ileri sürer (Küçük, 2014, ss. 246-366).

Yapısalcı realizme yönelik diğer bir eleştiri de teorinin bir uluslararası politika teorisi olması ve sınırlı sayıda değişkeni analizlerine dahil etmesiyle sebebiyle devletlerin dış politika eylemlerini açıklama konusundaki eksiklikleridir. Bu eleştiri Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte daha fazla gündeme getirilmiştir. Buna göre yapısalcı realizm hem II. Dünya Savaşı sonrası dönemdeki uzun barış dönemini açıklayamamış hem de Soğuk Savaş'ın sonunu öngörememiştir. Richard Ned Lebow ve Jonh Lewis Gaddis'e göre bunun sebebi, yapısalcı realizmin birim düzeyindeki değişiklikleri dikkate almamasından ötürü uluslararası sistemdeki dönüşümleri açıklayamamasıdır (Gaddis, 1992, pp. 5-58; Lebow, 1994, pp. 249-277). Diğer yandan Legro, Snyder ve Evangelista gibi uluslararası ilişkiler uzmanları yapısalcı realizmin devletlerin dış politika eylemlerini açıklamak için uygun olmadığını ileri sürmektedirler (Elman, 1996, p. 11). Bunlara göre yapısalcı realizmin içsel mantığı devletlerin dış politikalarına ilişkin çıkarımlarda bulunmaya elverişli değildir. Yapısalcı realizmin değişkenleri çok sınırlıdır ve kavramsallaştırmaları da yetersizdir (Elman, 1996, p. 21). Bu sebeplerden ötürü yapısalcı realizmin devletlerin dış politikalarını açıklamak için yardımcı varsayımlara ihtiyacı vardır (Christensen ve Snyder, 1990, p. 144).

1980'lerden sonra genelde realizme, spesifik olarak ise yapısalcı realizme yönelik eleştiriler çoğaltılabilir. Eleştirel ve post-modern olarak geliştirilebilecek yaklaşımların realizme yönelik eleştirilerin ortak noktası, realizmin dar kapsamlı bir teori olduğu ve bu bakımdan daha kapsayıcı teoriler geliştirilerek yeni bir politik toplum oluşturulması gerekliliğidir (Linklater, 1995, p. 258). Örneğin, uluslararası ilişkiler disiplini içerisindeki feminist yaklaşımlar, realizmin yüksek politika-alçak politika ayrımını eleştirerek, alçak politika alanı olarak görülen çevre, insan hakları, azınlıklar hakları, göç, uyuşturucu ve cinsiyet ayrımı gibi meselelerin uluslararası politik yaklaşımlar tarafından dikkate alınması gereken hususlar olduğunu ve uluslararası ilişkilerde güç unsurlarının egemen erkek bakışı temsil ettiğini ileri sürmektedirler (Koyuncu, 2014, ss. 203-208).

Ele alınan konuyla ilgili olarak, yapısalcı realizmin bir uluslararası sistem teorisi olması sebebiyle birim-düzeyindeki değişikliklerin uluslararası sistem üzerindeki etkisini ve devletlerin dış politika eylemlerini açıklama noktasındaki eksiklikleri yeni bir realist modelin şekillenmesinde temel belirleyici unsurlar olmuştur. Lakatosyan açıdan değerlendirildiğinde, bir araştırma programı içerisinde var olan teorilerle çözülemeyen olguların ortaya çıkması, yeni teorik varsayımların geliştirilmesini beraberinde getirmektedir. Böylece araştırma programı dahilinde ilerleme gerçekleşmektedir.

4.3. Neoklasik Realizm

1998 yılında Gideon Rose tarafından yazılan "Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy" adlı makaleyle neoklasik realizm kavramı uluslararası ilişkiler literatürü içerisinde yeni bir teori olarak konumlanmıştır. Daha önce de belirtildiği gibi, herhangi bir araştırma programı bünyesinde ortaya çıkan yenilikler, o araştırma programı bünyesindeki mevcut teoriyle açıklanamayan durumlara bir tepki olarak ortaya çıkarlar. Bu bakımdan neoklasik realizm, realist araştırma programı içerisinde ortaya çıkan ve mevcut teorilerle açıklanamayan durumlara bir tepki olarak okunabilir.

Klasik realizm devletlerin dış politikalarını aktör düzeyinde bağlantılar kurarak açıklama eğilimindedir. Başka bir deyişle klasik realizm, devletlerin görelî kapasitelerine göre belirledikleri çıkarlarını bağımsız değişken olarak kabul eder ve dış politikalarını açıklamaya çalışır. Metodolojik olarak tümevarımcı çıkarımlarda bulunmaktadır. Yapısalcı realizm ise metodolojik olarak tümdengelimcidir (Waltz, 1992, p. 33) ve bağımsız değişken olarak devletlerin sistem içerisindeki görelî kapasite dağılımını

kabul etmektedir. Bağımlı değişken olarak uluslararası sistemde kendisini tekrarlayan olguları açıklamaya çalışmaktadır (Taliaferro vd., 2009, p. 20). Neoklasik realizm ise bu iki teoriden farklı değişkenleri bünyesinde barındırmaktadır. Gideon Rose neoklasik realizmi şu şekilde tanımlamaktadır:

“Neoklasik realizm, klasik realist düşüncenin bazı temellerini yeniden düzenleyerek, içsel ve dışsal değişkenleri açık bir şekilde bir araya getirmektedir. Neoklasik siyaset bilimciler bir devletin dış politikasını belirleyen en önemli kriterin, o devletin uluslararası sistem içindeki konumu ve sistem içindeki göreceli güç dağılımı olduğunu kabul ederler. Bu yüzden onlar realisttir. Bununla birlikte bu yazarlar, güç kapasitelerinin dış politika üzerindeki etkilerinin dolaylı ve karmaşık olduğunu ileri sürerler. Zira sistemik baskılar, aktör düzeyindeki müdahaleci değişken aracılığıyla anlamlandırılırlar. Bu yüzden bunlar neoklasiktir” (Rose, 1998, p. 146).

Rose'un tanımından da anlaşılacağı gibi neoklasik realizmde bağımlı değişken devletlerin dış politika eylemleridir. Devletlerin dış politikalarını açıklarken, tündengelimci bir teorileştirme yöntemiyle, uluslararası sistemdeki kapasite dağılımı bağımsız değişken, devletlerin ulusal politikaları ise müdahaleci değişken olarak analizlere dahil edilmektedir (Taliaferro vd., 2009, p. 20).

Buraya kadar geline süreçte realizm içerisinde ortaya çıkan çeşitli varyasyonlara değinildi. Lakatosyan açıdan bakıldığında şu hususun belirtilmesi gerekmektedir: Realizm bir çetin öze sahiptir ve şu ya da bu teorisyen kendisini realizm içerisinde konumlandırmakta ya da alan içerisinde realist bir teorisyen olarak görülmektedir. Bu durum hem bir çetin öze hem de belli bir devamlılığa sahip varsayımlardan oluşması sebebiyle realizmin uluslararası ilişkiler alanında bir araştırma programı olarak değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır.

Peki, Lakatosyan bir açıdan bakıldığında neoklasik realizm, realist araştırma programı içerisinde ilerletici mi yoksa yozlaştırıcı mıdır? Neoklasik realizmin ilerletici mi yoksa yozlaştırıcı mı olduğu sorusunu Lakatos perspektifinden ele almak için şu soruların yanıtlanması gerekmektedir: 1. Teori programın çetin özüne dokunuyor mu? 2. Teori yeni sorular soruyor ve bu sorulara yanıt üretiyor mu? 3. Teori daha çok vakalara uygulanabilir nitelikte mi? Schweller, bu sorulara ek olarak yapılan yeniliklerin kümülatif bilgi sağlayıp sağlamadığının da saptanmasının gerekli olduğunu ileri sürmektedir. Zira O'na göre kümülatif bilgi bilimsel ilerlemenin olmazsa olmaz koşuludur (Schweller, 2003, p. 315).

4.3.1. Teori programın çetin özüne dokunuyor mu?

Yukarıda da belirtildiği gibi neoklasik realizm, uluslararası politikayı iki değişkenli bir süreç olarak ele almaktadır. Uluslararası sistemdeki kapasite dağılımı bağımsız değişken olarak kabul edilirken, bunun devletler tarafından değerlendirilmesi ve ulusal politik süreçler müdahaleci değişken olarak analize dahil edilmektedir. Bu hususta temel analiz birimi devlettir. Neoklasik realistler, Weber'in devlet tanımından mülhem, Gilpin'in yaklaşımını kendilerine referans almışlardır. Buna göre gruplaşma sosyal gerçekliği temelidir ve devlet de belli bir toprak parçası üzerinde yönetme yetkisine sahip bir çıkar ortaklığıdır (Taliaferro vd., 2009, pp. 24-25).

İkinci olarak neoklasik realistler gücün dış politikanın belirlenmesinde birincil derecede öneme sahip olduğunu kabul ederler. Rose'un yukarıdaki açıklamasında da anlaşılacağı gibi bir devletin dış politikasının temel belirleyici unsuru, o devletin uluslararası sistemdeki konumu ve göreceli olarak sahip olduğu kapasitedir. Neoklasik realistler gücü tanımlarken Robert Dahl'ın güç kavramına başvururlar. Dahl, gücün ilişkisel boyutuna vurgu yapmakta ve gücü, A aktörünün B aktörünü etkileyebilme kapasitesi ya da yeteneği olarak değerlendirmektedir (Dahl, 1957, pp. 201-205). Bu çerçevede neoklasik realistler de gücü, devletlerin diğer devletleri etkileyebilme kapasitesi veya bu amaca yönelik kullanabilecekleri kaynaklar olarak tanımlarlar (Rose, 1998, p. 151).

Üçüncü olarak neoklasik realistler uluslararası sistemin anarşik bir düzene sahip olduğunu ve bu düzende tüm devletlerin kendi güvenliklerini kendilerinin sağlaması gerektiğini ileri sürerler (Taliaferro vd., 2009, p. 28). Devletler bunu dışsal çevrelerini kontrol ederek ve şekillendirerek yaparlar (Rose, 1998, p. 152). Bununla birlikte neoklasik realistler, uluslararası sistemin tamamen düzenlenmemiş ve kontrolsüz olduğunu da kabul etmezler. Anarşik ortam, devletlerin uzun ve kısa dönemde

varlıklarını korumaları için kendilerinden başka hiçbir güce güvenmemeleri gerektiğini ima eder. Neoklasik realistlere göre devletler, yarışmacı rekabete ve sosyalizasyon süreçlerine tepki verirler (Folker, 2002, pp. 67-105).

Neoklasik realizm, realist araştırma programının çetin özünü oluşturan unsurları bünyesinde barındırmaktadır. Bununla birlikte teori içerisindeki kavramların içerikleri farklı şekillerde işlemsel hale getirilmiştir. Bu hususta özellikle güç ve anarşi konusunda farklılaşmalar vardır. Ancak belirtilen kavramlar, neoklasik realizm içerisinde yer bulmakta ve teori bu kavramlar etrafında farklı yorumlar getirmektedir.

4.3.2. Teori yeni sorular soruyor ve bu sorulara yanıt üretiyor mu?

Realizm içerisinde, özellikle yapısalcı realizm etrafında, yeni sorular sorulmuş ve yeni çalışmalar yapılmıştır. Bu çerçevede özellikle güç dengesi teorisi sorunsal hale getirilmiş ve alternatif yaklaşımlar üretilmiştir. Güç dengesi teorisine yönelik sorunsallar, devletlerin dış politika eylemlerini açıklamak amacıyla yeni varsayımların üretilmesini beraberinde getirmiştir. Realizm içerisinde ortaya çıkan yeni sorunsallar, neoklasik realizmin şekillenmesinde belirleyici bir rol oynamıştır.

Morgenthau'ya göre devletler ya da devletlerden oluşan ittifaklar, güç dengesi politikasına uygun davranış ve eylemlerde bulunurlar. Denge, devletlerin varlıklarını koruması için gereklidir. Zira öğelerden birinin diğerlerinden üstün olması, diğerlerini de tahrip edecektir (Morgenthau, 1970, s. 219). Ancak gücün değerlendirilmesi hususu belirsiz olduğundan tüm uluslar güçlerini arttırmaya çalışacaklardır (Morgenthau, 1970, s. 272). Waltz ise tek tek devletlerin dış politikalarını açıklamak yerine, uluslararası sistemi özerk bir alan kabul ederek, sistem-düzeyinde analizlerde bulunur. Buna göre uluslararası sistem, bir üst otorite olmamasından dolayı anarşik bir yapıya sahiptir. Üst otoritenin olmaması uluslararası sistemin temel birimleri olan devletler arasında bir güç dengesinin ortaya çıkmasını kaçınılmaz hale getirmektedir. Ancak bu sistem düzeyinde bir dengedir. Waltz'a göre bir uluslararası politika teorisi, "*bir devletin neden Salı günü X eylemini yaptığını açıklamaz*" (Waltz, 1979, p. 121).

Waltz'ın iddiası ilk olarak Stephen Walt tarafından test edilmiştir. Walt, 1955-1979 yılları arasında Orta Doğu'daki gelişmeleri incelemiştir. Walt'a göre "*dengeleme ardıncılıktan (bandwagoning) daha yaygındır.*" Ancak Waltz'ın aksine Walt, devletlerin gücü dengelemeyeceklerini ileri sürer. Bunun yerine devletler, tehditleri dengelemeye çalışacaktır (Vasquez, 1997, p. 904). Walt, Tehdit Dengesi'nin Güç Dengesi teorisinden arıtılmış bir teori olduğunu belirtir (Vasquez, 1997, p. 904). Diğer yandan bazı tarihi çalışmalarda da güç dengesi sorunsal hale getirilmiş ve devletlerin her zaman güç dengesi politikasına uygun politikalar izlemediği öne sürülmüştür (Vasquez, 1997, p. 908).

Güç dengesine yönelik sorunsallar, realist uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde ayrışmaların ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir ki bunlardan en önemlisi savunmacı realizm ile ofansif realizmdir. Bu hususta sorunsal hale getirilen temel husus, devletlerin güvenliklerini sağlamak amacıyla nasıl politikalar izlediğidir. Savunmacı realistlere göre devletler güvenliklerini sağlamak için genellikle minimal politikalar izlerler. Zira devletler, agresif politikaların sonuçlarını doğru bir şekilde kestiremez. Ofansif realistler ise devletlerin güvenliklerini sağlamaları için ne kadar güce ihtiyaç duyduklarının belirsiz olduğunu ileri sürer. Bu bakımdan devletler, uluslararası sistemin anarşik yapısı içinde güvenliklerini sağlamak için mümkün olduğu kadar fazla güce sahip olmaya çalışmalıdırlar (Arı, 2013, ss. 167-173).

Yukarıdaki yeni çalışmalar temelinde neoklasik realizm tarafından ortaya atılan soruların bazıları şöyledir: Hangi durumlarda devletler uluslararası politikadaki etkinliklerini arttırmaya çalışırlar? Bir ulusun dış politika eylemi ile onun ulusal mobilizasyonu arasındaki ilişki nedir? Devletler dış çevrelerindeki fırsat ve tehditlere nasıl tepkiler verirler ve farklı devletler farklı stratejiler izler mi? Politik elitler uluslararası sistemde gücü nasıl algırlarlar (Schweller, 2003, p. 316)? Toplumun dış politikanın idaresi üzerindeki etkisi nedir?

Devletlerin hangi durumlarda uluslararası politikadaki etkinliklerini arttıracığı sorunsalı Fareed Zakaria tarafından ele alınmıştır. Zakaria, ABD'nin uluslararası sistemdeki etkisinin artış sürecini incelemiştir. Zakaria'ya göre Amerikan yöneticileri, Amerikan devletinin ulusal kapasitesindeki artışları değerlendirmiş ve bu kapasiteyi uluslararası politikada etkiye dönüştürmeye çalışmıştır.

Ancak artan ulusal kapasitenin uluslararası politikada etkiye dönüşmesi kendiliğinden olmamış ve Amerikan yöneticileri, hükümetin sistem içerisindeki yasal yetkilerini arttırarak devlet içindeki etkinliklerini güçlendirmişlerdir (Zakaria, 1998).

Bir devletin dış politikada eylemde bulunurken toplumu ikna etmesi ve ulusal kaynakları dış politikaya yönlendirmesi hususu Christensen tarafından işlenmiştir. Christensen'e göre devletler, toplumdan kaynak aktarabilmek için kısa süreli düşmanlıklar yaratabilirler. Christensen, Soğuk Savaş'ın erken dönemlerindeki Çin-ABD ilişkilerini ele almaktadır. O'na göre Soğuk Savaş'ın erken dönemlerinde Çin ve ABD arasındaki muhalefet, Pekin ve Washington hükümetlerinin toplumdan kaynak elde etmek için gerçekleştirdikleri dış politikaların beklenmedik sonuçlarıdır. Başka bir deyişle bu iki devlet, kendi toplumlarını ikna etmek amacıyla birbirlerini düşmanlaştırmışlardır (Christensen, 1996).

Devletlerin dış çevrelerindeki fırsatlara nasıl tepkiler verdiği hususu Christensen ve Snyder tarafından sorunsallaştırılmıştır. Buna göre Waltz'ın güç dengesi varsayımı devletlerin dış politikalarını açıklama noktasında yeterli değildir. Ayrıca bu varsayım devletlerin dış politikalarını açıklayamaz. Bu çerçevede Waltz'ın teorisini bir dış politika teorisine dönüştürmek için sistem içerisindeki kapasite dağılımı değişkenine, devletlerin (ya da devlet adamlarının) savunma/saldırı algılarını ve güvenlik ikilemi varsayımını dahil etmek gerekmektedir. I. ve II. Dünya Savaşları öncesinde çok-kutuplu sistemlerde devletlerin ittifak algılarını ampirik veri olarak kullanan Christensen ve Snyder, I. Dünya Savaşı öncesi dönemde devletlerin saldırı stratejilerinin savaş sırasında belirleyici olduğu şeklindeki varsayımlarının devletleri sıkı ittifaklar yapmaya (chain-ganging) yönelttiğini belirtirken, II. Dünya Savaş öncesinde savunmanın ön plana çıkması neticesinde devletlerin sorumluluğu diğer devletlere bırakmaya çalıştıklarını (buck-passing) ileri sürmektedirler (Christensen ve Snyder, 1990, pp. 137-168).

Wohlforth ise dördüncü soru olan politik elitlerin uluslararası sistemdeki kapasite dağılımını algılama meselesini ele almıştır. Wohlfort'a göre güç test edilemez. Gücün test edilmesi ancak savaşla olmaktadır. Şayet güç uluslararası ilişkilerin doğasını etkiliyorsa bu karar alıcıların algıları vasıtasıyla yapılmak zorundadır. Bu bakımdan devletlerin uluslararası politikadaki temel stratejilerini incelerken, devlet adamlarının uluslararası sistemdeki kapasite dağılımını nasıl algıladıklarına bakmak gerekmektedir. Wohlfort, Soğuk Savaş dönemi boyunca Sovyet elitlerinin uluslararası sistemdeki kapasite dağılımını nasıl algıladıklarını ele almaktadır. O'na göre Soğuk Savaş dönemindeki Sovyet temel stratejisi, Washington ile Kremlin hükümetlerinin rakip koalisyonun kapasite değerlendirmeleri ve Avrupa üzerindeki nüfuz mücadelesi temelinde şekillenmiştir (Wohlforth, 1993).

Toplumun dış politikanın idaresi üzerindeki etkisi hususunda Ripsman ve Schweller'in çalışmaları bulunmaktadır. Ripsman'a göre devletler, dış politikanın idaresinde istedikleri politikayı uygulama yeteneğine sahip olmayabilir. Devletlerin ya da dış politikanın idaresinden sorumlu olan idarecilerin dış politikadaki eylem yeteneğini belirleyen unsurlardan biri özerkliktir. Bu çerçevede I. ve II. Dünya Savaşları sonrası dönemde galip devletlerin hükümetlerinin ulusal politika içerisindeki özerklikleri, onların dış politikadaki hareket alanı üzerinde etkide bulunmuştur (Ripsman, 2002). Dış politikanın idaresinde hükümetlerin özerkliğini belirleyen diğer bir unsur, Schweller tarafından ileri sürülen, sistem içindeki elitler arasındaki uzlaşmanın niteliğidir. Schweller'e göre dış politikanın yürütülmesinden sorumlu olan hükümetler, dış politikada girişimde bulunma konusunda ulusal politika unsurları tarafından kısıtlanabilirler. Bu bakımdan dış politikanın idaresinden sorumlu olan idarecilerin dış politikadaki eylemde bulunma serbestisini ele alırken, elitler arasındaki ayrışmalar ve bu ayrışmanın iktidar mücadelesi üzerindeki etkisi ele alınmalıdır (Schweller, 2004, pp. 159-201).

Yukarıda belirtilen isimler tarafından ortaya atılan sorulara verilen cevaplar (ya da hipotezler) belli bir takım vakalarla desteklenmiştir. Başka bir deyişle ortaya atılan sorulara yalnızca teorik düzeydeki değişikliklerle değil, ampirik açıdan da cevap verilmiştir. Lakatosyan açıdan ele alındığında, neoklasik realizm içerisinde ortaya atılan yeni varsayımlar vakalarla desteklenmiştir. Bu hususun teorisinin açıklayıcılık gücünü arttırdığı ileri sürülebilir.

4.3.3. Teori daha çok vakalara uygulanabilir nitelikte mi?

Neoklasik realistler realist araştırma programı dahilinde ortaya çıkan yeni sorulara daha çok çeşitli vaka incelemeleriyle cevap üretmişlerdir. Bununla birlikte bazı çalışmalarında, vaka çalışmaları neticesinde ulaşılan sonuçlar işlemsel açıdan kavramsal hale

getirilmiştir (Babbie, 2008, pp. 130-164; Berg, 2001, pp. 15-28). Bu da teoriyi daha çok vakaya uygulanabilir hale getirmiştir. Bu husus önemlidir. Zira kavramsallaştırmalar temelinde kümülatif bilgi sağlamak olanaklı hale gelmektedir.

Neoklasik realistler, dış politikada eylemde bulunurken toplumun ikna edilmesi ve kaynakların dış politikaya yönlendirilmesi meselesine büyük önem atfederler. Christensen, dış politikanın idaresinde sorumlu olan yöneticilerin, dış politikada eylemde bulunabilmek için toplumdaki kaynak aktarmak durumunda olduklarını ileri sürer. Christensen, bu kaynak aktarma konusunu ele alırken, ulusal güç ile devletin gücü arasında ayrıma gider ve “Ulusal Politik Güç” kavramına atıfta bulunur. Bir devletin ulusal politik gücü, “devlet adamlarının güvenlik politikasına yönelik girişimlerini yönlendirmede, toplumun ya da ulusun maddi ve insani kaynaklarını mobilize edebilme yeteneğidir” (Christensen, 1996, p. 11). Devletler toplumu ikna etmek ve ulusal kaynakları dış politikaya aktarabilmek amacıyla kısa süreli düşmanlıklar yaratabilmekte ve toplumu mobilize edebilmektedir. Christensen, kitle siyasetinin hakim olduğu bir dönemde toplumdaki kaynak aktarmanın, özellikle devletlerin temel stratejilerinin uygulanmasında önemli bir role sahip olduğunu ileri sürmektedir (Schweller, 2009, pp. 227-250).

Daha önce de belirtildiği gibi, dış politikanın idaresinde sorumlu olan idarecilerin dış politikadaki serbestisini belirleyen unsurlardan biri sistem içerisindeki konumlarıdır. Ripsman bu durumu “devletlerin göreceli özerkliği” kavramıyla açıklar. Dış politikada özerklik, “dış politikanın yürütülmesinde sorumlu olan idarecilerin toplumla ya da yasamayla karşı karşıya geldiğinde politikalarını yürütmeye yeteneğidir” (Ripsman, 2002, p. 43). Bir hükümetin yapısal özerkliğini belirleyen üç temel unsur vardır: Ulusal karar alma çevresini belirleyen kurumsal yapılar; bu kurumlar içindeki aktörlerin eylemlerini belirleyen karar alma prosedürleri; bu prosedürleri belirleyen normlar (Ripsman, 2002, p. 44). Ripsman, belirttiği bu normlar çerçevesinde I. ve II. Dünya Savaşları sonrası dönemde galip devletlerin hükümetlerinin mağlup devletlere yönelik politikalarını belirleme noktasında, ulusal sistemlerdeki konumlarının uygulamak istedikleri dış politikalar üzerindeki etkisini göreceli özerklik kavramı çerçevesinde analiz etmiştir (Ripsman, 2002, pp. 91-221).

Ripsman’la benzer şekilde dış politikanın idaresinde hükümetler üzerindeki toplum ve elit baskısını ele alan Schweller de bu hususta “düşük dengeleme” (underbalancing) kavramına başvurur. Schweller güç dengesi varsayımını sorunsal hale getirmektedir. O’na göre devletler, kendilerine yönelen tehditlere karşı arıncılık ya da sıkı ittifaklar kurma gibi farklı politikalar izleyebilirler. Devletler yakın bir tehditle karşı karşıya kaldıklarında, kendilerine meydan okuyan gücü etkin bir şekilde dengeleyemeyebilirler. Bunun sebeplerinden biri hükümetin, ulusal sistem içerisindeki konumudur. Özellikle elit odayaşması ve toplumsal mutabakatın niteliği hükümetlerin sistem içerisindeki konumunu belirler. Hükümetler belirtilen unsurlar açısından zayıf bir konumdaysa, rakip devletlere karşı yeterli dengelemeyi gerçekleştiremezler ki bu da düşük-dengeleme olarak adlandırılır (Schweller, 2004, pp. 167-187).

Verilen örneklerden görülebileceği gibi, neoklasik realizm içerisinde ortaya çıkan yeni sorulara verilen cevaplar belli bir kavramsal çerçevede ele alınmıştır. Bu durum ileri sürülen yeni kavramsallaştırmalarla ilgili olarak yeni vaka çalışmalarının yapılmasını olanaklı kılmaktadır. Teori içerisinde farklı kavramsallaştırmaların ortaya çıkması, neoklasik realizmin daha çok vakaya uygulanabilmesini mümkün kılmaktadır. Zira ele alınan vaka çalışması yukarıda belirtilen kavramsallaştırmalardan biri veya birkaçıyla birlikte ele alınabilir.

5. İlerletici mi? Yozlaştırıcı mı?

Buraya kadar geline süreçte realist araştırma programı içerisinde yeni bir versiyon olarak ortaya çıkan neoklasik realizmin temel unsurları ve yeni sorular bağlamında teorisinin ürettiği ampirik verilerle desteklenmiş kavramsallaştırmalar ele alındı. Realizm içerisinde ortaya atılan yeni sorular, daha çok yapısalcı realizmin cevap üretmediği sorulardır. Bu çerçevede neoklasik realizm, teori içerisinde ortaya çıkan sorunlara çözüm üretme iddiasındadır. Bu husus teorisinin ilerletici bir niteliği sahip olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. John Dryzek’in belirttiği gibi, (politik bilimlerde) “ilerleme ampirik meselelerle mücadele etme kapasitesindeki artıştır” (Dryzek, 1986, p. 301). Ampirik meselelerle mücadele etmek yeteneği teorilerin açıklayıcılık gücünü arttırmaktadır. Waltz da bu hususta benzer bir görüşü paylaşmaktadır. Waltz’a göre teoriler karmaşık gerçekliği yalınlaştırır ve belli bir yapı içerisindeki etkileşimleri ortaya koyar. Bir teorisinin başarı düzeyi ise onun açıklayıcılık gücüne bağlıdır (Waltz, 1997, pp. 913-917).

Lakatosyan açıdan bakıldığında bir araştırma programının teorik gelişimi, deneysel gelişimini öngördüğü müddetçe araştırma programı ilerlemektedir. Eğer teorik gelişimi deneysel gelişiminin gerisinde kalıyorsa program durağanlaşmıştır (Lakatos, 1978a, p. 112). Burada rasyonel tercih, rekabet halindeki programlar arasından içsel bakımdan en ilerlemeci olanı tercih etmek şeklinde kavramsallaştırılmıştır. Lakatos'a göre içsel gelişme, açıklayıcılık gücü artan birbirini izleyen teorilerden oluşmaktadır Daha açık olarak belirtmek gerekirse, T1 teorisinden T2 teorisine geçiş; 1. T2, T1'e göre daha fazla açıklayıcılık (ya da tahmin) gücüne sahipse, 2. T2, T1'in yaptığı açıklamaları muhteva ediyorsa, 3. T2'nin katma tahminlerinin bazıları ampirik olarak güçlüyse ilerleticidir (Elman ve Elman, 2003a, pp. 25-32; Dryzek, 1986, p. 303). Lakatosyan yaklaşıma göre bilimsel ilerleme, programa yönelik bilinmeyen alanlardan gelen eleştirilerden ziyade, daha çok program çerçevesinde belirlenmiş soruların yoğun bir şekilde gelmesiyle gerçekleşmektedir (Elman ve Elman, 2003a, p. 32).

Realist araştırma programı içerisinde sorulan yeni sorular, devletlerin belli bir dış politika eylemini açıklamaya yönelik sorulardır. Rose, dış politikanın açıklanması noktasında farklı dış politika teorilerini ele almış (Rose, 1998, pp. 147-155) ve kendi dış politika yaklaşımını karakterize etmiştir. Schweller de neoklasik realizmin yapısalcı realizm içerisinde cevaplanamayan sorulara yönelik olarak karakterize edildiğini belirtmektedir. O'na göre neoklasik realizmin ortaya çıkma sebebi, yapısalcı realizmin devletlerin dış politikaları ya da tarihi olaylar hakkında herhangi bir çıkarımda bulunmaması ve katı bir uluslararası politika teorisi olmasıdır. Bu sebepten ötürü neoklasik realistler, Waltz'ın uluslararası ilişkilerin yapısal analizini ve onun sonuçlarını göz ardı etmeden, birinci ve ikinci imge değişkenlerini dış politikada karar alma süreçlerine ve tarihi meselelere uygulamışlardır (Schweller, 2003, p. 316). Neoklasik realizmin sorulara cevap verme yeteneği ve Schweller'in söyledikleri göz önüne alındığında, teorinin realist araştırma programı içerisinde bir ilerlemeyi temsil ettiği söylenebilir. Teori, araştırma programı içerisinde bir önceki teori olan yapısalcı realizmin uluslararası sistem yaklaşımını terk etmeden, sistem yaklaşımına ulusal politik unsurları katarak devletlerin dış politika eylemlerini açıklamaya çalışmaktadır.

Ancak neoklasik realizmin realizme yönelik tüm eleştirilere yanıt verdiğini ileri sürmek güçtür. Neoklasik realizm, realist araştırma programı dışından gelen ve realizmin çetin özüne yönelik eleştirilere cevap verme konusunda eksikliklere sahiptir. Güç kavramının merkezi bir konumda olması, sosyal süreçlerin hem ulusal hem de uluslararası politika açısından dönüştürücü etkisinin birincil bir unsur olarak değerlendirilmesini engellemektedir. Bunun sebebi neoklasik realizmin bir uluslararası politika teorisi olmaması, devletlerin dış politika eylemlerini açıklama iddiasında olması ve realizmin çetin özüne bağlı kalmasıdır. Her ne kadar uluslararası politikanın temel aktörleri olarak kabul edilen devletlerin ulusal politikalarında ortaya çıkan değişikliklerin ve devlet-altı grupların dış politika üzerindeki etkisi kabul edilse de (Ripsman, 2009, pp. 170-173) neoklasik realizm uluslararası sistemdeki kapasite dağılımını birincil değişken olarak değerlendirmekte ve devletlerin dış politika eylemlerini uluslararası sistemdeki kapasite dağılımına bir tepki olarak değerlendirmektedir. Bununla birlikte bu durum, devletlerin ulusal politikalarında ortaya çıkan değişimlerin dış politika ve uluslararası politikada hiçbir etkisi olmadığı anlamına gelmemektedir. Rose'un da belirttiği gibi neoklasik realizm, bağımsız, müdahaleci ve bağımlı değişkenler arasındaki nedensel ilişki zincirini ortaya koymaya çalışan kapsamlı bir dış politika teorisidir. Rose, neoklasik realizmin öne sürdüğü varsayımların oldukça yalın ve herhangi bir kültürel ya da politik yapıya uygulanabilir nitelikte genelleştirilebilir olduğunu belirtir. Ancak bir ülkenin herhangi bir dış politika eylemini anlayabilmek için o devletle ilgili geniş bir bilgiye sahip olmak gerekmektedir. Teori, realizmin çekirdek varsayımlarını terk etmeden devletlerin dış politika eylemlerini kapsamlı bir şekilde açıklayabilir. Bu çerçevede bir devlet içerisindeki iktidar değişimi ve iktidarın dış politikaya ilişkin fikirsel yaklaşımı hem o devletin dış politikasında hem de uluslararası politikada sonuç doğurabilir (Rose, 1998, pp.166-169). Ancak bu etki sistemin mantığının değişimi bağlamında değildir.

Diğer yandan neoklasik realizm, devlet-merkezli bir teoridir ve realizmin anarşi, güç vb. kavramlarını bünyesinde barındırmaktadır. Bununla birlikte bürokrasi, kamuoyu, ulusal ve uluslararası çıkar grupları vb. aktörler ile fikirsel unsurların devletlerin dış politika eylemleri üzerinde etkide bulunabileceğini de kabul etmektedir. Ancak bu durum realizmin devlet merkezli konumunu değiştirmemektedir. Devlet dışındaki aktörler ve fikirsel unsurlar, devletlerin dış politika eylemlerine etkisi bağlamında analizlere dahil edilmiştir. Bu husus ortam temelli bir teori olan realizmin, Folker'ın da belirttiği gibi, süreç temelli bir teoriye dönüşmesini beraberinde getirmiştir (Folker, 2002, p. 67). Jeffrey W. Legro ve Andrew Moravcsik ise bu durumun

realizmi esnek bir teori haline dönüştürdüğünü ve realist uluslararası ilişkiler teorisini liberalizm ile inşacılaşma yaklaşımına yaklaştırdığını ileri sürerek eleştirmektedir. Onlara göre bu durum, realizmin iç tutarlılığına ve ayırt edicilik niteliğine zarar vermekte ve teorinin açıklayıcılık gücünü zayıflatmaktadır (Legro ve Moravcsik, 1999, pp. 5-55). Brian Rathbun ise uluslararası ilişkiler disiplini içerisindeki herhangi bir teorinin ulusal politikayı ve fıkirsal unsurları analize dahil edebileceğini ancak bu durumun o teorinin kaçınılmaz olarak açıklayıcılık gücüne ve tutarlılığına zarar vereceği anlamına gelmeyeceğini belirtmektedir. Rathbun'a göre neoklasik realizm, ulusal politikayı ve fıkirsal unsurları uluslararası ilişkilerdeki güç ilişkilerini açıklamak amacıyla teorik ve mantıksal olarak tutarlı bir şekilde bir araya getirmiştir (Rathbun, 2008, pp. 294–321).

6. Sonuç

Bu çalışmada neoklasik realizmin realist uluslararası ilişkiler teorisi içerisinde bir ilerleme sağlayıp sağlamadığı hususu Lakatos'un Bilimsel Araştırma Programı yaklaşımı çerçevesinde ele alındı. Waltz sonrası dönemde realizmin yapısalcı yorumu realist uluslararası ilişkiler teorisi içerisinde hakim teori olarak ön plana çıkmıştır. Ancak Waltz'ın yaklaşımı uluslararası sistemin yapısını açıklamaya çalışan bir teori olmasından ötürü devletlerin dış politika eylemlerini açıklama iddiasında değildir ve bu da teorinin uluslararası politikadaki birçok hususu açıklayamamasını beraberinde getirmiştir. Bu durum özellikle iki kutuplu olarak tanımlanan Soğuk Savaş döneminin sona ermesi sonrasında daha da belirgin hale gelmiştir. Neoklasik realizm böyle bir dönemde, yapısalcı realizmin açıklayamadığı hususlara bir tepki olarak ortaya çıkmıştır.

Birçok yardımcı hipotezi bünyesinde barındıran ve eklektik bir teori olan neoklasik realizm, devletlerin dış politika eylemlerini açıklama iddiasında olması ve bu hususta farklı kaynaklardan beslenmesi sebebiyle realist uluslararası ilişkiler teorisinin açıklayıcılık kapasitesini arttırmıştır. Lakatosyan açıdan bakıldığında teori, realizmin çetin özünü terk etmeden, bu çetin özün etrafında koruyucu kuşak yardımcı hipotezler yaratarak, program içerisinde ortaya çıkan anomalileri bu yardımcı hipotezlere yönlendirmiş ve yeni sorunsalların realizm dahilinde çözümlenmesine olanak sağlamıştır. Teori, ortaya atılan sorunsalların halli noktasında vaka çalışmalarıyla ampirik açıdan veri sağlamış ve koruyucu kuşak yardımcı hipotezlerin bazılarında işlemsel kavramsallaştırmalara giderek teorinin daha çok vakalara uygulanabilmesine olanak sağlamıştır. Bununla birlikte, neoklasik realizmin post-modern ve eleştirel teorilerin kendisine yönelik eleştirilerine yanıt verebildiğini ileri sürmek güçtür. Bunun sebebi neoklasik realizmin, devlet-merkezli olması ve güç ilişkilerini birincil değişken olarak kabul etmesidir. Bu bakımdan teori, uluslararası ilişkilerde ortaya çıkan sosyal ve dönüşümsel süreçleri açıklamakta yetersiz kalmakta ve uluslararası ilişkiler disiplinindeki post-modern ya da post-pozitivist teoriler tarafından ortaya konan unsurları açıklayamamaktadır.

Neoklasik realizm yapısalcı realizmin açıklayamadığı tüm unsurları açıklama iddiasında değildir. Kaldı ki birincisi bir dış politika teorisiyken, ikincisi bir uluslararası sistem teorisidir. İki teorinin açıklamaya çalıştıkları hususlar, yani bağımlı değişkenleri birbirlerinden farklıdır. Bu husus yapısalcı realizmin daha tutumlu (parsimony) bir teori olmasını da beraberinde getirmiştir. Başka bir deyişle yapısalcı realizm uluslararası sistemde kendisini tekrar eden olguları açıklarken çok az sayıda değişkenden istifade etmektedir. Buna karşılık bir dış politika teorisi olan neoklasik realizm, dış politikaların açıklanması noktasında uluslararası sistemdeki kaynak ya da kapasite dağılımı yanında, devletlerin ulusal politik unsurlarını da analizlere dahil etmekte ve daha fazla değişkeni bünyesinde barındırmaktadır. Bu durum teorinin açıklayıcılık kapasitesinin artmasına sebep olmuştur. Netice olarak realizmin çetin özüne dokunmaması, bir önceki versiyon olan yapısalcı realizme kıyasla açıklayıcılık kapasitesinin daha fazla olması ve daha çok vakaya uygulanabilmesi açısından neoklasik realizm, realist araştırma programı içerisinde bir ilerlemeyi temsil etmektedir.

Kaynakça

- Ağcan, M. A. (2014). "Sosyal Bilimler Felsefesi ve Uluslararası İlişkiler Teorisi", Evren Balta (der.), *Küresel Siyasete Giriş Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler ve Süreçler* (ss. 77-110), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Arı T. (2014). "Uluslararası İlişkilerde Büyük Tartışmalar ve Post-Modern Teoriler", Tayyar Arı (der.), *Postmodern Uluslararası İlişkiler Teorileri 2 Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Yaklaşımlar* (ss. 1-49), Bursa: Dora Yayınları.
- Arı, T. (2013). *Uluslararası İlişkiler Teorileri Çatışma, Hegemonya ve İşbirliği*, 8. b., Bursa: MKM Yayıncılık.

- Ashley R. (1986). "The Poverty Of Neorealism", Robert O. Keohane (der.), *Neorealism and its Critics* (pp. 255-301), New York: Columbia University Press.
- Babbie, E. (2008). *The Basics Of Social Research*, 4th ed., Belmont Ca.: Wadsworth Publishing Company.
- Berg B.L. (2001). *Qualitative Research Methods For The Social Sciences*, 4th ed., Boston: Allyn & Bacon Press.
- Buzan B. (2008). "The Timeless wisdom of realism?", Steve Smith, Ken Booth, Marysia Zalevski (der.), *International theory: positivism and beyond* (pp. 47-66), Cambridge UK: Cambridge University Press.
- Cevizci, A. (2012). *Bilgi Felsefesi*, 2.b., İstanbul: Say Yayınları.
- Chalmers, A. F., (1999). *What is this thing called Science?*, 3rd ed., Indianapolis: Hackett Publishing Company.
- Christensen, T. J. (1996). *Useful Adversaries: Grand Strategy, Domestic Mobilization, And Sino-American Conflict 1947-1958*, New Jersey: Princeton University Press.
- Christensen, T. J. ve Snyder, J. (1990). "Chain Gangs and Passed Bucks Predicting Alliance Patterns in Multipolarity", *International Organization*, 44(2), 137-168.
- Cox R. (1986). "Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory", Robert O. Keohane (der.), *Neorealism and its Critics* (pp. 204-255), New York: Columbia University Press.
- Çüçen, A. K. (2012). *Bilgi Felsefesi*, 4. b., Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Dahl R. A. (1957). "The Concept of Power", *Behavioral Science*, 2(3), 201-215.
- Donnelly, J. (2000). *Realism and International Relations Themes in International Relations*, New York: Cambridge University Press.
- Donnelly, J. (2005). "Realism", Scot Burchill, Andrew Linklater (der.), *Theories of International Relations* (pp. 29-55), New York: Palgrave Macmillan Press.
- Dryzek, J. S. (1986). "The Progress of Political Science", *The Journal of Politics*, 48(2), 301-320.
- Elman C. (1996). "Horses for courses Why not neorealist theories of foreign policy", *Security Studies*, 6(1), 7-53.
- Elman C. (2007). "Realism", Martin Griffiths (der.), *International Relations Theory for the Twenty-First Century* (pp. 11-21), New York: Routledge Press.
- Elman, C. ve Elman, M. F. (2003a). "Lessons from Lakatos", Colin Elman, Miriam Fendius Elman (der.), *Progress in International Relations Theory Appraising the Field* (pp. 21-71), Cambridge: The MIT Press.
- Elman, C. ve Elman, M. F. (2003b). "Introduction: Appraising Progress in International Relations Theory", Colin Elman, Miriam Fendius Elman (der.), *Progress in International Relations Theory Appraising the Field* (pp. 1-21), Cambridge: The MIT Press.
- Folker, J. S., (2002), *Theories of International Cooperation and the Primacy of Anarchy*, New York: State University of New York Press.
- Gaddis J. L. (1992). "International Relations Theory and the End of the Cold War", *International Security*, 17(3), 5-58.
- Gilpin, R. (1981). *War and Change in World Politics*, New York: Cambridge University Press.
- Gilpin, R. (1986). "The Richness of the Tradition of Political Realism", Robert O Keohane (der.), *Neorealism and its Critics* (pp. 301-322), New York: Columbia University Press.
- Godfrey-Smith, P. (2003). *An Introduction to the Philosophy of Science Theory and Reality*, Chicago: The University of Chicago Press.

- Holsti O. R. (2004). "Theories of International Relations", Michael J. Hogan, Thomas G. Paterson (der.), *Explaining the History of American Foreign Relations* (pp. 51-91), New York: Cambridge University Press.
- Jervis, R. (1998). "Realism in the Study of World Politics," *International Organization*, International Organization at Fifty: Exploration and Contestation in the Study of World Politics, 52(4), 971-991.
- Joseph, J. (2007). "Philosophy in International Relations: A Scientific Realist Approach", *Millennium: Journal of International Studies*, 35(2), 345-359.
- Koyuncu A. Ç. (2014). "Uluslararası İlişkiler Temelinde Farklı Feminist Yaklaşımların Söylemleri", Tayyar Arı (der.), *Postmodern Uluslararası İlişkiler Teorileri 2 Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Yaklaşımlar* (ss. 203-227), Bursa: Dora Yayınları.
- Kuhn, T. S., (2008). *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*, 8. b., çev. Nilüfer Kuyuş, İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Küçük M. (2014). "Uluslararası İlişkilerde Sosyal İnşacılık", Ramazan Gözen (der.), *Uluslararası İlişkiler Teorileri* (pp. 325-379), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Lakatos, I. (1978a). "History of Science and Its Rational Reconstructions", John Worrall ve Gregory Currie (der.), *The Methodology of Scientific Research Programmes Philosophical Papers Imre Lakatos* (pp. 102-139), New York: Cambridge University Press.
- Lakatos, I. (1978b). "Falsification and The Methodology of Scientific Research Programmes", John Worrall ve Gregory Currie (der.), *The Methodology of Scientific Research Programmes Philosophical Papers Imre Lakatos* (pp. 8-102), New York: Cambridge University Press.
- Lebow R. N. (1994). "The long peace, the end of the cold war, and the failure of realism", *International Organization*, 48(2), 249-277.
- Legro, J. W. ve Moravcsik, A. (1999). "Is anybody stil a realist", *International Security*, 24(2), 5-55.
- Linklater A. (1995). "Neo-Realism in Theory and Praticce", Ken Booth ve Steve Smith (der.), *International Relations Theory Today* (pp. 241-263), Cambridge UK: Polity Press: Polity Press.
- Mastanduno M., Lake D.A., Ikenberry G.J. (1989). "Toward a Realist Theory of State Action", *International Studies Quarterly*, 33(4), 457-474.
- Morgenthau, H. J. (1970). *Uluslararası Politika Güç ve Barış Mücadelesi I. Cilt*, çev. Baskın Oran, Ünal Oskay, Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği.
- Popper, K. R. (2012). *Bilimsel Araştırmanın Mantığı*, çev. İlknur Aka, İbrahim Turan, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Rathbun B. (2008). "A Rose by Any Other Name: Neoclassical Realism as the Logical and Necessary Extension of Structural Realism", *Security Studies*, 17, 294-321.
- Ripsman, N. M. (2002). *Peace-Making By Democracies: The Effect of State Autonomy on The Post-World War Settlements*, Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press.
- Ripsman, N. M. (2009). Norrin M., "Neoclassical realism and domestic interest groups", Jeffrey W. Taliaferro, Steven E. Lobell ve Norrin M. Ripsman (der.), *Neoclassical Realism, The State, and Foreign Policy* (pp. 170-194), New York: Cambridge University Press.
- Rose, G. (1998). "Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy", *World Politics*, 51(1), 144-172.
- Ruggie J. (1986). "Continuity and Transformation in the World Polity: Toward a Neorealist Synthesis", Robert O. Keohane (der.), *Neorealism and its Critics* (pp. 131-158), New York: Columbia University Press.

- Schweller, R. L. (2003). "The Progressiveness of Neoclassical Realism", Colin Elman ve Miriam Fendius Elman (der.), *Progress in International Relations Theory Appraising the Field* (pp. 311-349), Cambridge: The MIT Press.
- Schweller, R. L. (2004). "Unanswered Threats: A Neoclassical Realist Theory of Underbalancing", *International Security*, 29(2), 159-201.
- Schweller, R. L. (2009). "Neoclassical realism and state mobilization: expansionist ideology in the age of mass politics", Jeffrey W. Taliaferro, Steven E. Lobell ve Norrin M. Ripsman (der.), *Neoclassical Realism, The State, and Foreign Policy* (pp. 227-250), New York: Cambridge University Press.
- Suctch, F. P. ve Ellias J. (2007). *International Relations: The Basics*, New York: Routledge Press.
- Taliaferro, J. W., Lobell, S. E. ve Ripsman, N. M. (2009). "Introduction: Neoclassical Realism, The State, and Foreign Policy", Jeffrey W. Taliaferro, Steven E. Lobell ve Norrin M. Ripsman (der.), *Neoclassical Realism, The State, and Foreign Policy* (pp. 1-42), New York: Cambridge University Press.
- Vasquez, J. A. (1997). "The Realist Paradigm and Degenerative versus Progressive Research Programs An Appraisal of Neotraditional Research on Waltz's Balancing Proposition", *The American Political Science Review*, 91(4), 899-912.
- Walker R. B. J. (1993). *Inside/Outside: International Relations as Political Theory*, New York: Cambridge University Press.
- Waltz, K. N. (1979). *Theory of International Politics*, Massachusetts: Addison-Wesley Publishing Company.
- Waltz, K. N. (1992). "Realist Thought and Neorealist Theory", Robert L. Rothstein (der.), *The Evolution of Theory in International Relations* (pp. 21-39), Columbia: University of South Carolina Press.
- Waltz, K. N. (1997). "Evaluating Theories", *The American Political Science Review*, 91(4), 913-917.
- Weber C. (2010). *International Relations Theory A critical introduction*, 3.ed., New York: Routledge Press.
- Wendt A. (1992). "Anarchy is what states make of it", *International Organization*, 46(2), 391-425.
- Wohlforth, W. C. (1993). *The Elusive Balance Power and Perceptions During the Cold War*, New York: Cornell University Press.
- Wohlforth, W. C. (2010). "Realism", Christian Reus-Smit, Duncan Snidal (der.), *The Oxford Handbook of International Relations* (pp. 131-150), New York: Oxford University Press.
- Yalvaç, F. (2014). "Uluslararası İlişkilerde Teori Kavramı ve Temel Teorik Tartışmalar", Ramazan Gözen (der.), *Uluslararası İlişkiler Teorileri* (ss. 31-67), İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Yıldırım, C. (2006). *Bilim Tarihi*, İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Zakaria, F. (1998). *From Wealth to Power: The Unusual Origins of America's World Role*, New Jersey: Princeton University Press.